

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ:

Коротюк Михайло Геннадійович,
адвокат,
Заступник Голови ГО «Комітет з питань
захисту прав потерпілих від злочинів»

Деякі роздуми про ієрархію цінностей в сучасному кримінальному законодавстві та практиці правозастосування.

Природні права людини, такі як право на життя, свободу, особисту недоторканість та гідність, - є найбільш цінним цивілізаційним надбанням людства останніх століть. Повага і визнання природних прав людини, - це те, що відрізняє цивілізоване суспільство від нецивілізованого. Американський мислитель Д. Донеллі якось сказав: **«Права та зусилля зрозуміти їхнє значення і функцію стали найважливішими темами головного діалогу двадцятого століття».** З цим висловом важко не погодитись.

Українська Конституція в статті 3 закріплює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і

безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Нажаль, практикуючі юристи в своїй діяльності дуже рідко звертаються до норм Конституції України, користуючись здебільшого нормами профільного законодавства, судовою практикою вищих судових інстанцій та напрацьованими алгоритмами роботи з тими чи іншими справами. Цінність Конституції полягає в тому, що вона є свого роду

дороговказом для розвитку законодавства та юридичної практики. Тому, правник, який не використовує Конституцію в практичній роботі, - це ніби людина, яка заблукала в лісі і не має компасу, а тому не знає куди йти. Охороняти найважливіші соціальні цінності покликані як норми кримінального права, так і практика їх застосування. Логічно було б припустити, що чим важливіші для держави соціальні цінності порушуються, тим жорсткіше на таке порушення має реагувати кримінальне законодавство та кримінальна юстиція. Але чи так це на практиці? Чи реалізовується стаття 3 Конституції України в кримінальному законодавстві та судочинстві? Чи не втратили ми правовий компас у бурхливому вирі суспільно-політичних подій сьогоднішнього дня?

В цьому контексті варто задатись питанням, чи відповідають санкції статей Особливої частини Кримінального кодексу України ступеню суспільної небезпеки тих чи інших злочинів? На мою думку, не завжди. Наслідок цього є призначення судами неадекватних покарань за вчинення

окремих злочинів. Наведу декілька прикладів.

Так, вироком Вищого антикорупційного суду від 01.03.2023 року було засуджено колишню суддю Кіровського районного суду м. Дніпропетровська Овчаренко Н. Г. до 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна за ч. 4 ст. 368 КК України (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109276097>). Вироком ВАКС від 31.01.2023 року колишнього працівника Генеральної прокуратури України Д. Суса за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 191 КК України, було засуджено до 9 років позбавлення волі з конфіскацією майна (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/108683803>).

В той же час, наприклад, 09.03.2023р. на сайті новин «ТСН» з'явилась новина про те, що водій таксі в Одеській області завдав тяжких тілесних ушкоджень пасажирові за те, що той дорогою стукав ногами по сидінню. Від отриманих травм потерпілий помер. Вироком Комінтернівського районного суду Одеської області обвинуваченого засуджено до 6 років позбавлення волі (<https://>

tsn.ua/ukrayina/na-odeschini-vodiy-vbiv-pasazhira-bo-toy-stukav-po-sidinnyu-yake-pokarannya-chekae-na-obvinuvachenogo-2281864.html). За інформацією ГУ НП в Херсонській області від 19.01.2021 року мешканець херсонської області отримав покарання у вигляді 7 років позбавлення волі за вбивство ножем свого знайомого, яке сталося внаслідок сварки під час спільного вживання спиртних напоїв (<https://www.facebook.com/khersonpolice.official/posts/2878941485695346>). Мешканець міста Чернігова на ґрунті неприязних відносин, що виникли раптово, вдарив раніше незнайомого йому чоловіка ногою по обличчю, потерпілий від удару впав на асфальт потилицею та від отриманої травми помер. Верховний Суд постановою від 15.08.2019 року пере kwalіфікував дії такої особи з ч. 2 ст. 121 КК України на ч. 1 ст. 119 КК України та призначив такій особі покарання у вигляді 4-х років позбавлення волі. (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/83775424?fbclid=IwAR02kEqdekzUY0GDPEyEOP7Zcg>

BQHL9FP62gEO5aqh1qqtdXfeptncJJM7U).

Таких випадків чимало і всі їх перераховувати немає необхідності. У зв'язку з цим виникає питання, що є вищою соціальною цінністю? Людина і її життя і здоров'я? Чи встановлений порядок управління та гроші?

Кримінальним кодексом України визначено покарання за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, визначено в межах від 7 до 15 років позбавлення волі. За вчинення тяжкого тілесного ушкодження (ч. 1 ст. 121 КК України) визначено покарання в межах від 5 до 8 років позбавлення волі. За хабарництво, вчинене в особливо великих розмірах, або вчинене особою, яка займає особливо відповідальне становище (ч. 4 ст. 368 КК України), - передбачено покарання в межах від 8 до 12 років позбавлення волі, з конфіскацією майна. За ч. 1 ст. 152 КК України (згвалтування) передбачено покарання на строк від 3 до 5 років позбавлення волі. За ч. 5 ст. 191 КК України (привласнення, розтрата або заволодіння чужим

майном шляхом зловживання службовим становищем в особливо великих розмірах або організованою групою) передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 7 до 12 років з конфіскацією майна.

Для більш повного розуміння змоделюємо практичну ситуацію, яка може виникнути, і я впевнений, виникає. Наприклад чоловік на ім'я Г. згвалтував жінку А., отримав покарання у відповідності до ч. 1 ст. 152 КК України 5 років позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК України з випробуванням 3 роки. Тобто без реального відбуття покарання. В той же час інженер з технічного нагляду на будівництві К., неналежно виконував свої обов'язки, внаслідок чого на об'єкті будівництва (наприклад ремонт школи з бюджетом 40 мільйонів гривень) виявлено нестачу обсягу робіт на суму 820 тис грн., - отримує реальне покарання за ч. 5 ст. 191 КК України мінімум 7 років позбавлення волі.

Виходить, що головною соціальною цінністю є не людина, її життя та здоров'я, недоторканість та безпека, а «встановлений порядок управління»,

«гроші», «майно», «держава». Адже посягання на вказані цінності законодавець практично ставить на один шабель. На додачу до цього в Кримінальний кодекс України було в 2014 році уведено поняття «корупційні кримінальні правопорушення», по яким фактично винні особи позбавляються механізмів звільнення від кримінальної відповідальності (звільнення від покарання) без реального відбування покарання.

Цікаво, що в питанні кримінального покарання за ухилення від сплати податків (ст. 212 Кримінального кодексу України), законодавець застосовує більш виважений підхід, передбачаючи санкцією відповідної статті перш над усе економічні покарання для особи у вигляді штрафів. Також ця стаття передбачає для обвинуваченого законну можливість уникнути кримінальної відповідальності, відшкодувавши відповідну суму боргу до бюджету (податковий компроміс). Такий підхід є розумним, відповідає ступеню суспільної небезпеки вказаного злочину та стимулює осіб, яких притягають до відповідальності до

вчинення дій щодо відшкодування коштів до бюджету.

Давайте в цьому контексті порівняємо, а чим принципово відрізняються за ступенем суспільної небезпеки та злочинними наслідками дії керівника юридичної особи щодо ухилення від сплати податків до державного бюджету та дії цього ж керівника пов'язані з привласнення тих таки коштів державного або місцевого бюджету при виконанні наприклад будівельних робіт за державним замовленням? В обох випадках наслідок один і той самий – втрата коштів державного бюджету. Але підхід законодавця в ст. 212 та в ст. 191 Кримінального кодексу України, - є кардинально різним. У особи, яка обвинувачується за ст. 191 Кримінального кодексу України, немає жодних законодавчих стимулів вчинити дійове каяття та відшкодувати кошти до державного бюджету, тобто жодних варіантів «бюджетного компромісу» кримінальне законодавство в цьому випадку не передбачає. Позитивним кроком в цьому напрямку є законопроект № 7333 від 29.04.2022 «Про внесення змін до Кримінального кодек-

су України щодо звільнення від кримінальної відповідальності в період воєнного стану при добровільному відшкодуванні шкоди», який якраз і передбачав можливість свого роду «бюджетного компромісу», коли особи, які вперше вчинили злочини, передбачені ст. ст. 191, ст. 209, 364, 367 КК України, отримують можливість відшкодувати заподіяну шкоду та отримати звільнення від кримінальної відповідальності. З квітня 2022 року вказаний законопроект перебуває на розгляді в Верховній Раді України.

Ніхто не заперечує необхідність боротьби з корупцією та притягнення осіб за вчинення відповідних злочинів до відповідальності. Але Кримінальний кодекс України повинен відповідати ієрархії суспільних цінностей, в центрі правової охорони кримінального права та кримінальної юстиції повинна бути людина, її життя і здоров'я, недоторканість і безпека, як це зазначено в ст. 3 Конституції. Інакше це призводить до вищенаведених «перекосів» не тільки в слідчій та судовій практиці, а й в суспільстві в цілому. Ми

часто можемо спостерігати, що до кримінальних справ, які стосуються великих грошей, корупції, топ-чиновників, прикута значна увага суспільства та засобів масової інформації. В той час як інші кримінальні справи (які здебільшого стосуються прав та законних інтересів «звичайних» українців) нікого не цікавлять. Це дає певний сигнал правоохоронним органам та судам, які є невід'ємною частиною суспільства, що перш над усе треба відпрацьовувати справи, як стосуються корупції, бюджетних коштів і т. д., а інші справи «почекають». Потерпілі від тілесних ушкоджень, розбоїв, пограбувань, крадіжок, звалтувань роками поневіряються по інстанціям і не можуть домогтись справедливого покарання для кривдників, яких подекуди дуже влаштовує «м'якість» нашої кримінальної юстиції. Адже «звичайні» люди та їх справи не цікаві ні поліції, ні прокуратурі, ні судам, бо в центрі роботи судової та правоохоронної системи знаходяться гроші, піар, незрозумілі показники.

Окремі народні депутати пішли ще далі, зокрема народ-

ним депутатом Мазурашу Г. Г. було внесено до Верховної ради України законопроект №9049, який передбачає внесення змін до Кримінального кодексу України в частині визначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі за корупційні кримінальні правопорушення на період дії воєнного стану. Типовий прояв політиканства та правового невігластва з боку «народних обранців». Але такі дії ще більше розбалансовують та поглиблюють політизацію кримінального законодавства

Наведу деякі приклади з законодавства окремих країн ЄС щодо покарання за вчинення злочинів проти життя і здоров'я людини – **Чеська Республіка** (просте вбивство: від 10 до 18 років (ст. 140 Кримінального кодексу); тяжке тілесне ушкодження: від 3 до 10 років (ст. 145 Кримінального кодексу)), **Королівство Іспанія** (просте вбивство: від 10 до 15 років (ст. 138 Кримінального кодексу); тяжке тілесне ушкодження: від 6 до 12 років (ст. 149 Кримінального кодексу)), **Литовська Республіка** (просте вбивство: від 5 до 15 років (ст. 129 Кримінального Кодек-

су); тяжке тілесне ушкодження – до 10 років позбавлення волі (ст. 135 Кримінального кодексу)), **Республіка Польща** (просте вбивство: від 8 до 25 років (ст. 148 Кримінального кодексу)); тяжке тілесне ушкодження: від 1 до 10 років (ст. 156 Кримінального кодексу)).

У кримінальному кодексі **Китайської Народної Республіки** за умисне вбивство передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 10 років, довічного ув'язнення або смертної кари (ст. 232 Кримінального кодексу КНР); за вчинення злочину, пов'язаного із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень – покарання у вигляді позбавлення волі від 3 до 10 років (ст. 234). Згвалтування – від 3 до 10 років позбавлення волі (ст. 236).

Тобто, в усіх вище перелічених випадках санкції статей особливої частини кримінальних кодексів країн ЄС та Китайської Народної Республіки, які передбачають кримінальну відповідальність за вбивство людини та/або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, є більш суворішими у порівнянні з аналогічними санкціями,

які містяться в Кримінальному кодексі України.

Таким чином, на мою думку, наразі необхідно повернути баланс в систему кримінального законодавства та кримінальної юстиції, зробити вказану систему більш «людиноцентричною», щоб в центрі кримінального права та процесу була людина, її права, свободи та законні інтереси. І щоб саме це визначало зміст і спрямованість роботи правоохоронних і судових органів. Натомість надмірне фокусування та концентрація суспільної та державної уваги на корупційних злочинах розбалансовує роботу кримінальної юстиції, відсуває найвищу соціальну цінність, визначену в ст. 3 Конституції на другий план. На мою думку, з економічними та корупційними кримінальними правопорушеннями необхідно боротись перш над усе економічними методами, слід напрацювати систему штрафів та процесуальних стимулів для компенсації заподіяної шкоди, це буде більш ефективним методом боротьби з корупцією, ніж ув'язнення на великі терміни. Натомість законодавцю слід

суворіше ставитись до злочинів проти життя і здоров'я людини та передбачити більші санкції за такі злочини, як вбивство, зґвалтування, тілесні ушкодження, хуліганство та інші злочини проти життя і здоров'я особи.

Завершити дані роздуми хотів би цитатою видатного юриста минулого Анатолія Федоровича Коні: «Но для истинного правосудия не должно быть особо важных дел; все дела перед судом одинаково

равны и важны, ибо в каждом одна и та же задача, одни и те же общественные интересы и влияние на судьбу подсудимого. Вся разница лишь в количестве труда и сил, потребных для рассмотрения. Смотреть иначе – и создавать привилегированные дела – значит допускать губительное вторжение политических соображений в беспристрастное отправление правосудия» (цитуються мовою оригіналу).